

Bedrijfsopvolging binnen de landbouw is een toenemend probleem. Ook de BD-bedrijven hebben daarmee te kampen. De huidige generatie BD-boeren heeft op hun bedrijf de BD-impuls verzorgd en gekoesterd, ieder op zijn (bedrijfs-)eigen manier. Waar en hoe vind je jonge boeren, die dat kunnen voortzetten? Wat kom je daarbij tegen? Er zijn al voorbeelden van BD-bedrijven, die – na een pijnlijk afscheidproces – prijsgegeven werden aan de gangbare landbouw, omdat er geen geschikte opvolger klaarstond. Dit vraagstuk houdt Jozien Vos bezig, en ook vele anderen in de BD-beweging. Jozien werd gevraagd om voor DP aandacht te besteden aan dit vraagstuk. In een serie artikelen gaat zij op verkenning naar de praktijk. Om te beginnen een bezoek aan het Loverendale-bedrijf Ter Linde.

Tekst: Jozien Vos Foto's: Loef-Producties

Serie Bedrijfsopvolging (1)

Loverendale – Ter Linde

Citaat uit *Terugblik en vooruitblik – Loverendale 60 jaar* (gepubliceerd in 1986): *'...Het vraagt de gemeenschappelijke inzet van alle mensen die op zo'n bedrijf werkzaam zijn om een doel na te streven, dat boven de persoonlijke interesse uitgaat. Dat doel is: het verzorgen van een levende aarde zo, dat ze de krachten van de kosmos kan blijven opnemen teneinde vruchtbaar te kunnen zijn en voedsel voort te brengen voor alles wat leeft. Leven is gekenmerkt door een ritmisch verloop van de verschillende processen. Zo'n ritme kunnen we ook aflezen aan de wijze waarop de Loverendale-bedrijven door de jaren heen geleid werden...'*

Levensritme... Het lijkt erop, dat het ritme in het voortbestaan van landbouwbedrijven en BD-bedrijven in het bijzonder in Nederland ernstig hapert. Een bezoek aan het oudste BD bedrijf in Nederland dat zich bij tijd en wijle door moeilijke tijden heeft heen geworsteld en gelukkig nog steeds bestaat. Geborgen in het Walcherse land, met het speciale licht geroemd door schilders, gescheiden van de zee door duinen, ligt Ter Linde aan een smalle weg, omzoomd door dikke populieren. In dit landschap ook: de door zeewind getekende dennen van de manteling.

Het erf begint bij het oude karakteristieke huis, daarna volgen allerlei schuren en schuurtjes. Opvallend is de stal, de meest recente toevoeging ('96). Duidelijk een erf waar ontwikkeling aan af te lezen is: voor- en tegenspoed. Maarten Guepin opent de deur van Ter Linde. Hij is hier de akkerbouwer. Hij groeide hier op, maar van over-erving van vader op zoon is hier geen sprake. In de jaren zeventig was zijn vader directeur van BV Loverendale.

Ontstaan

Maarten vertelt: "Marie Tak van Poortvliet, een telg uit een vooraanstaand boerengeslacht, komt in de twintiger jaren van de vorige eeuw in contract met Steiner en wordt enthousiast. Zij besluit een aantal van haar boerderijen beschikbaar te stellen om daarop de ideeën van Steiner daadwerkelijk in de praktijk te brengen. Willem Zeylmans van Emmichoven en Ehrenfried Pfeiffer staan haar ter zijde. Loverendale start in 1926. Marie Tak van Poortvliet woonde samen met de bekende

schilderes Jacoba van Heemskerck in Huize Loverendale in Domburg.

Sinds de start is er veel vanuit Loverendale ontwikkeld.

In '37 werd op initiatief van Loverendale de BD-Vereniging opgericht en in '47 vertrok Klaas de Boer vanuit Loverendale om een biologisch-dynamische opleiding op te richten: Warmonderhof.

In de 70-er jaren kwam er een dependance van de Zonnehuizen. Dit waren ook de bevlogen jaren, waarin veel mensen kwamen kijken of als vrijwilligers meewerkten. De bekendste was misschien wel Roel van Duyn, die later de kabouterbeweging oprichtte." Het waren Maarten's ouders, die vanuit Loverendale mede de Vrije school en de Christenge-meenschap in Zeeland oprichtten.

Er waren ook moeilijke tijden, zoals de oorlog, inundatie, de watersnoodramp in '53.

Er waren tijden, dat het bedrijf geleid werd door mensen die de boerenpraktijk niet zo kenden. Tijden met enthousiaste experimenten, waarbij ook mislukkingen zaten. Er is land noodgedwongen verkocht, maar later weer bijgekocht. Wat altijd bleef was: inspiratie.

In '86 verschijnt een boekwerk ter ere van het 60-jarig bestaan. Het beschrijft een gezond gemengd bedrijf van 240 ha. met 25 medewerkers en velerlei activiteiten. "Het is onvoorstelbaar hoe snel dat in haar tegendeel veranderde", zegt Maarten, "Begin 90-er jaren werd een bedrijf in de Biesbosch bijgekocht. Juist in die tijd veranderde de handelspositie van Loverendale. Dat heeft fout uitpakten en er dreigde een faillissement. Het was tijd voor verandering. Er moest

gesaneerd worden. Er was een te logge en te piramidale structuur: een aandelenvennootschap met een directeur en een Raad van Commissarissen. Er was al een tendens, dat de boeren zich meer *als ondernemers* met het boerenland gingen verbinden."

Organisatiestructuur: alles op de juiste plek

Er is toen voor gekozen om de boeren directe zeggenschap te geven over het gebruik van de grond. De tuinder, de akkerbouwer en de melkveehouder opereren nu elk als zelfstandig ondernemer en hebben zich verenigd in een Commanditaire Vennootschap. In zo'n vennootschap hebben de vennoten de verantwoordelijkheid om alles op elkaar

af te stemmen wat met de boerenonderneming te maken heeft. Een derde partij, de commanditaire vennoot (ook wel de 'stille vennoot' genoemd), heeft geen zeggenschap, maar brengt belangrijke zaken in, in dit geval de bedrijfsmiddelen: gebouwen en machines.

Deze 'stille vennoot' is de Stichting Loverendale. Deze Stichting, met als directeur Frank Loef, bekommert zich over de kapitaalgoederen: regelt de financiering, rente, aflossing, allerlei juridische zaken, etc. Het voordeel daarvan is, dat er op Ter Linde bij opvolging geen financieringsvraagstuk ligt. Een vertrekkende boer is immers geen eigenaar.

Sinds enige tijd is ook het grondeigendom ondergebracht bij Stichting Loverendale. De boeren pachten de grond nu van Stichting Loverendale. Maarten vertelt over deze transactie: "Ten tijde van de sanering was de grond deels verkocht aan Biogron en wij hadden de grond in erfpacht van Biogron. Eigenlijk was Loverendale mede de aanleiding voor de oprichting van het Biogronbeleggingsfonds door Triodos.

Na verloop van tijd bedroegen door indexering de lasten 2 ½ maal zoveel als die van boeren in de omgeving. Er kwam verzet van de boeren, die in een wurggreep leken te zitten van Biogron/Triodos. Uiteindelijk heeft Stichting Loverendale de grond teruggekocht, wel weer gefinancierd met hulp van Triodos. Het areaal is nu netto 90 ha. en de pachtprijs bedraagt nu €771,- per ha. Stichting Loverendale heeft inmiddels ook de Wilhelminahoeve in Anna Jacobapolder in bezit.

Stichting Loverendale

De doelstelling van Stichting Loverendale is de grond, duurzaam te bestemmen voor BD-Landbouw, de grondlasten voor de boeren vriendelijk en reëel te houden, en een soepele opvolging te bewerkstelligen. Directeur Frank Loef vat het principe van Loverendale zo samen:

"Het beheer van grond en gebouwen zit in de Stichting en BV. Het agrarisch ondernemerschap is ondergebracht in de CV. De landbouwer neemt zijn eigen beslissingen."

En Maarten zelf?

"Na de ontmanteling en omvorming van de organisatie in de jaren '90 begonnen er drie jonge gezinnen als eerste ondernemers. Met die groep gingen we weer pionieren. De kaasmakerij, bakkerij en maalderij waren afgestoten. Ze rendeerden niet meer, terwijl ze eerst bijdroegen aan het succes. Wat bleef was: akkerbouw, melkvee en fijne tuinbouw. De kaasmakerij is later weer opgebouwd.

Toen het weer beter ging kwam het BD aspect ook weer aan de orde en

was er ook meer aandacht voor de sociale kant. En ontstond bijvoorbeeld een nieuw contact met de consument, toen we – geïnspireerd door Anna van Oostwaard – begonnen met groente-abonnementen."

Wat zou de aantrekkingskracht van dit bedrijf kunnen zijn, waardoor er steeds weer nieuwe mensen in stappen? Waarom zou je hier je ziel en zaligheid geven na een periode van onderhouds- en investeringsachterstand?

Maarten leeft op en komt uit bij de impuls van Marie Tak van Poortvliet: "Het bedrijf werd geschonken uit enthousiasme om de BD landbouw te ontwikkelen. Het is altijd een goed gemengd bedrijf geweest op een mooie plek, met een gezonde verhouding tussen dieren- en plantenteelt. Het ideaal van een gemengd bedrijf is kenmerkend en moet overeind blijven, Dat is interessant voor de consument en brengt diversiteit in de omgeving."

De opvolging?

Stel dat Maarten vertrekt – wat gebeurt er dan? Maarten: "Gelukkig is het nog niet zo ver. Ik zou mijn hele levensverhaal achterlaten. Ik ben mij steeds meer met deze plek, met de grond gaan verbinden. Gelukkig gaat het goed met de bodemvruchtbaarheid, maar ik vind het een uitdaging om die verder te ontwikkelen. Mijn opvolger kan die uitdaging verder oppakken"

Door de C.V.-constructie is er geen sprake van, dat Maarten bij vertrek zijn eigendom te gelde zou moeten maken en een overnameprijs zou moeten vragen. Het kapitaal zit immers bij Stichting Loverendale. Simpel gezegd komt er bij vertrek van de ondernemer 'gewoon' een plek vrij om biologisch-dynamisch te boeren. Wie die plek zal innemen wordt niet bepaald door de hoogste overnameprijs, maar door de criteria die door de CV worden gesteld aan een nieuwe ondernemer. Sowieso moet de opvolger volgens de BD-methode werken; ten tweede moet het een vakman zijn; ten derde moet de opvolger passen in de groep ondernemers. Maarten: "Ik zou graag meebepalen wie mij opvolgt, – na zoveel jaren zorg besteed te hebben aan Ter Linde."

Ieder bedrijf heeft zijn 'geheim'. Wat zou dat bij Ter Linde zijn? Het is duidelijk, dat hier nog iets leeft van het ideaal waarmee BD in Nederland begon. Er zijn tegenslagen geweest, maar wat overeind bleef is: inspiratie en ondernemingszin. Pas op de terugweg doemt er een beeld op, dat misschien wel past bij Ter Linde en haar ondernemers: de taaiheid van de dennen van de manteling!